

EGY PROLETÁRLÁNY GYERMEKKORA*

Feljegyzések egy 19 éves öngyilkos lány első tíz életévéről

Előszó

Dr. Ferenczi S. Budapest

Sok évvel ezelőtt felkeresett egy 19 év körüli, rendkívül csinos lány. Egyszerű irodai alkalmazott volt, és azért jött el hozzám – elmondása szerint –, hogy szilárdan elhatározott és megváltoztathatatlan öngyilkossági szándékáról „kibeszélje magát” valakivel, aki feltételezhetően megérti őt.

A klinikai pszichiátriai vizsgálat nem mutatott olyan elváltozásokat, amelyek valamelyik közismert betegsége utalnának. Magasan fejlett intelligenciával rendelkezett, és szellemileg kiválóan képzettnek találtam; az emberekről és dolgokról alkotott fogalmai normálisak, talán túlságosan kifinomultak, erkölcse szilárd. Szokatlanul erős őszinteségi késztetésről és az önismeretre való igaz törekvésről tett tanúságot. Mindezek ellenére mérhetetlenül szerencsétlennek érezte magát, és meg akart halni.

Indítékaül közölte, hogy nagyon sokat szenvedett, és sehol sem találta meg szerencséjét. Az életét szomorú gyermek- és ifjúkora sötétítette el; mindenekelőtt az, hogy nem tud szeretni. A szerelem, amit az élet eddig nyújtott számára, nem elégítette ki, azonban szeretet nélkül nem tud élni. Egyszer egy imádott férfinak akarta magát odaadni, akitől vigasztalást, felejtést és kielégülést remélt, de maga sem tudja miért, az utolsó pillanatban visszariadt. Szegény volt, és nem remélhette, hogy olyan emberek közé kerül, akik a tudomány és művészet iránti mély vágyódását csillapítani tudnák; ezzel szemben nem volt eléggé tehetséges ahhoz, hogy önmagát valahogyan érvényesíteni tudja. Ezeket növelte a siralmas családi légkör: egy zsarnok nővér, egy abnormális és különc sógor, aki állandóan üldözte, sőt, egyszer meg is támadta állítólag csupán azért, hogy szűzi tisztaságát próbára tegye. Végül az egyforma, halálosan unalmas irodai munkára és a nyomasztó anyagi gondokra is panaszkodott.

---

* Eredetileg megjelent *Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik*. III. Jahrgang Februar–März 1929, Heft 5/6, 141–172.

Megmagyaráztam neki, hogy számos embernél is fennállnak az általa ismertett körülmények anélkül, hogy öngyilkosságra gondolnának, tehát léteznek még olyan általa nem ismert motívumok, amelyek hatnak rá, s melyek ismeretével nem rendelkezik. Tehát beteg és kezelésre szorul.

Beleegyezett és megígérte, hogy az általam javasolt pszichoanalitikus kezelés kezdetét kívárja. Javaslatot tettem, hogy a közbenső időben írja le élete történetét, és időnként látogasson meg. Ez a megoldás látszólag megnyugtatta, és látogatásainál nyugodtabbnak és vidámabbnak látszott. Egy alkalommal igen zavartan jött, és elmesélte, hogy említett sógora agyonlőtte magát.

Egy nappal később a páciensnőm is agyonlőtte magát, anélkül hogy megvárta volna az analízis kezdetét, ugyanazzal a revolverrel, amelyik gyűlölt sógora életét kioltotta. (Az eset figyelmeztet, hogy minden öngyilkossági szándék bejelentését komolyan kellene vennünk, és ellene mindig energikusan fel kellene lépünk!)

Az életrajz egy része, melyet nekem hátrahagyott és amelyet az alábbiakban ismertetek, a gyermekkorát tartalmazza tízéves koráig. Egy második rész, amelyik szintén elkészült, s a pubertást és a későbbi ifjúságot tárgyalja, sajnos nem található.

A fordítást magyarról Dr. Eisler Mihály József (Budapest) végezte. Meg tudom erősíteni, hogy a fordítás szövegűen készült.

A kéziratban szereplő neveket másokkal helyettesítettük.

A [németre] fordító megjegyzései

Ezen feljegyzések fordítója megpróbálta az eredeti szöveget nem csak a szövegűség értelmében visszaadni. Sokkal több volt a feladata annál, minthogy a fogalmazó németkor zavaros, ugyanakkor jól átgondolt reflexióit, szubjektív visszaemlékezéseit, a benyomásokban gazdag, akaratlanul is művészi ható miliőábrázolásokat pontosan reprodukálja. Különösen nehéz volt visszaadni a közvetlen beszédből származó elbeszélésmodot. Mivel ilyen stílusbeli ingadozások a közlő személy számára jelentősek, ez említésre méltó, ha az olvasó maga a fordításból nem érezné ki.

Dr. Eisler Mihály József

Életem tízéves koromig

A lelki élet olyan, mint egy önműködő, érzékeny hangszer. Elegendő egyetlen billentyű futólagos érintése és az egész skálán egy olyan hatás fut végig, amely a legtávolabbi szólamokat is életre kelti.

Éppen ez történt velem ma este. Gyermekkori emlékeim seregével törnek elő, a szenvedéseket, melyeket már régen el kellett volna felejtetni, most teljes, fájdalommas valóságukban érzem. Ó, ezek elég gyakran vissza fognak térni! Bármilyen utat tennék meg, a nyomok, ahonnan jöttem, kitörölhetetlenek maradnak.

Lelkileg és testileg milyen kétségbeesett voltam már akkoriban; szüntelenül felmerül bennem a kérdés, vajon van-e jogom az élethez és erre csak nemmel tudok válaszolni. Hiába igénylem azokat a jogokat, melyeket mások élveznek, ezek ma csak az erőseket és a győzteseket illetik meg.

Néha a fájdalom bennem lázadásba csap át. Ó, miért nem mondják meg nekem, hogy kibírhatatlan vagyok, semmire sem használható és hogy jobb lenne az egésznek véget vetni? Miért van ez az örökös tekintetbevétel? Egy embert, aki pénzzel tartozik, könyörtelenül bezárják, még akkor is, ha remény van arra, hogy egyszer visszafizeti. De én mikor fogok fizetni? Milyen szörnyű fizetéseképtelenségem tudatában élni, épp mint egy parazita, ez a legnagyobb kín.

Szegény jó anyám, gyakran óvatosan arra célozgat, hogy engem élénknek, vidámnak és hasonlóknak szeretne látni. Szörnyű az ő hivatkozása, mert én nem neki nőttem fel, bár szeretném tudni, hogy anyámnak igaza van. Alig lehet tőlünk bármit is kívánni, ami ne a tartozásunk lenne mindenért, amit másoktól adakozásként és ajándékként elfogadtunk. Milyen kimondhatatlanul nyomasztó és kétségbeejtő mindig csak kapni és soha, sohasem adni; és az élet megnyilvánulásaival szemben hidegen, elutasítóan értetlennek maradni. Ez egy olyan kín, amit nem lehet leírni.

Menekülnöm kell bárhová, különben elmerülök. Ezért meg akarom próbálni gyermekkorom történetét az igazság tükrében leírni.

*

Anyám még ma is gyakran meséli el az alábbiakat:

Pelenkás gyermekkoromban történt, hogy apám egyszer egy ivócimborát hozott haza aludni. Anyám nagyon bosszankodott miatta, mert nekünk csak egy kis szobánk volt, és hatan voltunk hozzá, de ha apám egyszer valamit elrendelt, nem volt tanácsos ellenállni, különösen akkor, ha részeg volt. Anyám felállt, az egyik gyerek alól kihúzta a szalmazsákokat, és a padlón a vendégnek megágyazott.

Az apám több napig nálunk tartotta, enni, inni adott neki. Pipáztak napestig, és a munkát hanyagolták.

Egy napon az apám kereket oldott. Anyámnak kellett a kenyeret a pékhez vinni a városba, s az idegen késznek mutatkozott rám és ötéves bátyámra vigyázni. Alig távozott el anyám, mikor az idegen azt mondta bátyámnak, most átköltözünk. Bátyám az örömtől magán kívül kirohant az utcára és minden ismerős járókelőnek elmesélte, hogy milyen jó nekünk, mert a bácsi velünk egy nagy házba költözik. Az ismerősök mosolyogtak a fecsegő gyereken és folytatták útjukat. Az idegen azonban rögtön elkezdte a költözködést. Nagy sietséggel előteremtett egy kocsit, amelyre mindent felpakolt. Bátyám szorgalmasan segített, amennyire ereje megengette, ezután a kocsi elment, miközben az idegen engem a karjaiba vett, a bátyámat megnyugtatta, hogy várakozzon rá a kertben, amíg érte jön. Ezzel eltávozott.

Amikor anyám hazatért, a kis Jancsi zavaros elbeszéléséből lassan felfogta, hogy mi történt. Kétségbeesésében elrohant az ismerőseihez, akik megerősítették, hogy a gyerektől ők is hasonló történetet hallottak, de ki törődik egy gyerek locsogásá-

val? Hogy velem mi történt, és hová kerültem, azt senki sem tudta. Anyám a fájdalomtól majdnem megőrült; elvitték ugyan az utolsó ingét, de ezt nem sajnálta volna, ha engem ismét visszakap.

A következő napon jelentkezett egy asszony, aki közölte, hogy ő egy csecsemővel nem tud mit kezdeni; egy férfi átadta neki azzal, hogy az anyja néhány óra múlva érte jön, de senki sem jött érte.

Végül anyám így kapta vissza egyedüli kincsét. A baj elég nagy volt, mert nem volt semmi, amire ő és gyermekei lehajthatták volna fejüket.

A szoba téglákkal volt lerakva, ezért inkább a kertben aludtak és fejpárnának zsákokat és öreg holmit használtak. Abban az időben apám távol volt tőlünk, így a legszükségesebbek beszerzési gondja anyámat terhelte.

Amint a háztulajdonos megtudta, hogy anyám egyedül van, jóllehet a kertgondozást mindkét szülőnek felajánlotta, attól kezdve a havi 30 koronának több mint a felét visszatartotta. Anyám nem tehetett mást, mint hogy éjszakai munkákat vállalt. Ő ezt szívesen megtette, mert ezen az áron megvolt a nyugalma.

Anyám nem tudott mást elképzelni, mint azt, hogy az apám az idegennel összefogott, és ketten együtt követték el a lopást. Így aztán nem nagyon kereste a vétkeket.

A dolog azonban nem így volt! Sokan látták apát a környéken; esténként a kertbe is bejött. Anyámnak gyakran volt alkalmja megfigyelni, amint a zöldséges kertet fosztogatta, erről azonban nem mert nyilatkozni.

Közben a háztulajdonos feltételezte, hogy egy asszony képtelen egy kertet kielégítően megművelni és a szolgáltatást felmondta. Természetesen nem tudta, hogy az anyám korábban is minden munkát egyedül végzett el.

A tél közeledett és anyámnak nem sikerült új állást találni. Mindenütt azzal utasították el, hogy egy asszonyt egyedül nem alkalmaznak. Ezért kibékült apámmal, és a tél kezdete előtt egy másik helyre költöztünk.

Itt szegény anyámnak egy újabb nagy borzalmat kellett megélnie. Farsang volt, apa szórakozni ment, de anyám a veszteségét még mindig nem tudta elfelejteni, és ezért szívesen maradt otthon.

Éjfél körül kopogtatást hallott. Örült, hogy apám ilyen korán hazajött, és valószínűleg nem költötte el az egész pénzt, ezért sietett ajtót nyitni. A teljes sötétségben nem vette észre, hogy ketten léptek be. Amint lámpát akart gyújtani, apa azonnal eloltotta. Anyám teljes felháborodásában rendreutasította, de szívében félelmetes sejtalem ébredt ezzel a különös viselkedéssel kapcsolatban, és félelmében majdnem összeesett. Végül sikerült a lámpát meggyújtania; két álarcos alak állt vele szemben, hosszú késekkel felfegyverkezve. Ekkor felkiáltott: „Gyerekek, keljtek fel, ütött az utolsó óránk!”, és a bölcsőmre vetette magát.

Az álarcos férfiak szó nélkül, hosszú késekkel folyamatosan feléje szúrtak.

Anyám egy határozott ugrással kirántotta az ajtót, és mezítláb egy szál ingben kirohant a hideg téli éjszakába. Már öntudatlanul csak rohant, az üldözők pedig a nyomában, amíg a kertkapuban összeesett.

Az egyik férfialak felemelte, és a szobába vitte. Levette az álarcot, és mikor anyám magához tért, apám állt ott. Bocsánatot kért a tréfáért. Teljesen kijózanodott.

Ilyen körülmények mellett lettem egyéves. Természetesen erre az időre nem emlékszem és az ezt követő évekről is csak homályos emlékeim vannak. Így pl. látom magamat, amint anyámtól egy szelet kenyeret kérek, és sírva fakadok, mert az átnyújtott kenyér nem elég nagy. Erre anyám a teljes kenyér hosszában levágott egy vékony szeletet, ami alig volt több az előzőnél, aztán felállt egy sámlira, a kenyeret felemelte a mennyezetig és így szólt: „Látod, ez egy ilyen nagy szelet kenyér!” Ekkor megnyugodtam, és már nem sírtam.

Ezenkívül emlékszem még a húsvéti ünnepekre! Én egy ágyfiókban aludtam, és mikor reggel felébredtem, a takaróm tele volt szórva piros cukortojásokkal. Izgalomban felkiáltottam: „Itt járt a nyuszi, itt járt a nyuszi!” Anyám csodálkozást színlelt, és irántam érzett szeretetből testvéreim is meglepődést mutattak.

Ebből az időből az összes testvéremre és néhány idegenre emlékszem, de úgy tűnt, mintha nem volna apám.

Hároméves koromban visszaköltöztünk abba a villába, amelyet olyan szomorú körülmények között hagytunk el. Még ma sem tudok erre a helyre iszonyat nélkül emlékezni. Anyám itt halálra dolgozta magát, és alig talált időt arra, hogy velünk törődjön, viszonylag a legjobb bért fizették neki, apám pedig minden eddiginél többet járt a kocsmába.

Ugy mesélik, hogy én akkor szép és jó gyerek voltam, de én magamat nyomorult kis teremtménynek tartottam, aki nem érdemli meg, hogy ezen a világon éljen.

Egész nap békák és bogarak között éltem, és emlékszem, hogy mennyire nem volt kedvemre, amikor nővérem a felügyeletére bízott urasági gyerekekkel meglátogatott bennünket. Ezek a gyerekek tele voltak vidámsággal, és zajongtak; valóságosan féltem tőlük. Engem mindig csendre intettek, hogy az uraság meg ne hallja a hangomat, vagy apám létezésemet tudomásul ne vegye, mert könnyen dührohagmot kapna és megverne.

A megverésemre azonban semmi ok nem kínálkozott, mert én a kertben csendesen játszottam, egészen úgy, mint egy kis lélek nélküli állatka. Alig tudtak a létezésemről, oly kevés vizet zavartam, mégis mindenkor zaklattak, ha észrevettek.

Néha, ha nyolcéves bátyámnak iskolai szünete volt, játszott velem. Ő minden hájjal megkent fiú volt. Mindenkihez alkalmazkodott, és nem volt olyan helyzet, melyből ne előnyösen került volna ki. Az egész világ szerette őt, és számomra ő volt a legnagyobb tekintély. Vakon engedelmeskedtem és örültem, ha figyelme rám irányult.

Egy alkalommal a felső kapu előtt ácsorogtunk, amikor egy iparos formájú ember haladt el előttünk. Görbe hátán egy katonakoffert cipelt. Félrehívta bátyámat és valamit súgott neki. Erre bátyám nekiesett egy gesztenyefának, száraz lombot kotort össze puha fekhelyet készített belőle, és követelte, hogy feküdjek le. Engedelmeskedtem neki anélkül, hogy megkérdeztem volna az okát. Az ember letérdelt előttem, felhajtotta ruháimat és megparancsolta nekem, hogy mindkét kezemmel húzzam széjjel kis szeméremtestemet. Bátyámra néztem, aki csendre intett, és azt mondta, hogy mindent a parancs szerint kell tenni. Én szót fogadtam, ezután az ember teljesen rám feküdt, és azt éreztem, hogy valami nedves folyik rám. Valaki jött, ekkor a férfi felugrott. Engem a bátyám egy fa mögé húzott. Miután az idegen

elment, és senki nem volt ott, a férfi kérte, hogy ismét feküdjek le. Kimondhatatlan utálatot éreztem, félelmemben mégis megtettem. Ekkor patakszerűen folyt le rólam, úgyhogy minden ruhám átnedvesedett. Sírni kezdtem, mit fog anyám ehhez szólni. A bátyám is megrémült, befogta számat, és így akart megnyugtatni. A férfi pénzt adott neki, amit ő egy kövön ülve megszámlolt. Úgy emlékszem, 66 fillér volt, bár nagyon soknak látszott, mert egy maroknyi rézkrajcár volt.

Bátyám vigasztalt, hogy ne sírjak; semmi sem fog történni, és anyának sem kell tudnia a dolgról.

Ezt a sírást sohasem fogom elfelejteni. Azóta csak egyetlen egyszer hallottam egy gyereket úgy sírni; akkor valószínűleg megszakadt a szívem, mivel eszembe jutott a saját nyomorom. Mert a világon nincs szívét tépőbb, mint mikor egy gyermek reménytelenül sír. Az én akkori sírásom ilyen volt. Alig voltam képes magamat a kertbe vonsozni. Mivel a nap melegen ragyogott, a bátyám ingre vetköztetett, hogy megszársítam magamat.

Nemsokára megérkezett anyám, aki csodálkozva nézte, hogy mit művelünk. A bátyám zavaros dolgokat hordott össze, végül átadta a pénzt, és azt mondta, hogy az utcán kapta egy embertől.

Anyám örült a pénznek és a dolog további része nem érdekelte. Én azonban a folyadékot állandóan a bőrömön éreztem, akkor is, ha tisztára törültem magamat. Elfogott a rémület, hogy sohasem leszek száraz.

Ezt a szörnyű élményt sohasem, még pillanatokra sem tudtam elfelejteni. Ez gyermekéveimet sötét átokként kísérte végig. Emlékszem, hogy ezután bátyám is hasonlót akart művelni velem, és kétszer meg is próbálkozott.

Ó, ha szegény anyám csak egy pillanatra is gyanította volna, hogy az ő tiszta gyermekével mi történt, megrémült volna; de szegény halálra volt gyötörve, és büszke volt, hogy bennünket az éhezéstől meg tudott menteni. A gyermekek félelmetesen tudnak hallgatni, én ilyen voltam. Örök hallgatásra nevelve, és egy ilyen borzalmas titokkal megterhelve olyan bámulatos titoktartás alakult ki bennem, amin még ma is csodálkozom.

Anyám a jólétben élő testvére előtt is titkolózott, mert szégyellte előtte elviselhetetlen szegénységünket. Gyakran mondta testvéreimnek, hogy erről és arról a néni-ke előtt hallgatni kell. Hogy megtartották-e vagy nem, azt nem tudom, ami engem illet, ezeket az ártatlan dolgokat belőlem még tüzes vassal sem lehetett kihúzni.

Mária néném gyakran csipős megjegyzéssel közölte anyámmal, hogy belőlem még fogóval sem lehet kihúzni semmit. Ő nem érti, hogy ki tanított ki engem ilyen jól. Éppen ezért előszeretettel faggatott. Minden ravaszsgót felhasznál, pl. azt mondta: anyád már úgyis elmondta ezt nekem, de én nem hagytam magamat az orromnál fogva vezetni. Konok maradtam, nem tudok semmit vagy elfelejtettem, attól függően miről szólt a beszélgetés, pl. mi volt ma ebédre, mégis féltem, hogy feleségemmel anyámnak kellemetlenséget okozok, és ezt nem akartam.

Ez az asszony értett ahhoz, hogy ilyen ügyekkel félelmetesen kínozzon, de akkoriban államtitkokat is rám bízhattak volna.

Különös asszony volt. Egyrészt szükséghelyzetben segítőkészséget mutatott, másrészt szegénységünket kárörvendéssel fogadta, és én jól megfigyeltem, hogy az

idősebb lányával mindig sugdolózott, amikor mi meglátogattuk. Megszólta a ruházatunkat, pedig anyám mindig a legjobb holmikat adta ránk. Engem körbeforgatott, és a legapróbb részleteket is megvizsgálta, a fehérneműmet és ingemet is.

Közben összecsapva kezét bájos hangon megkérdezte tőlem: „Milyen csodálatos alsószoknya, ezt te ettől és ettől kaptad, valld be őszintén, Jancsi már megmondta nekem”. Hiába biztosítottam arról, hogy a mamám varrta; nem akarta elhinni: „Micsoda gyerek! Így tagadni! Ki tanított meg, hogy ezt mondd? Látod, a Jancsi egészen más gyerek, ő mindent elmond” – Így ment ez állandóan, kétségbeejtő. Ennek ellenére gyakran kellett odamenni, mert mindenkor adott valami élelmiszert anyámnak.

Jancsival hamar végzett. Megkérdezte, mi volt az ebéd, talán rétes?, és ő készségesen hozzá tette, húsleves, pecsenye és bor. Mindez persze nyilvánvaló hazugság volt, de a nénikém így akarta, és ezért kevésbé kínozza a bátyámat.

Ismerőseinknek elmondta, a világon nincs még két olyan ravasz gyerek, mint amilyenek mi vagyunk. Jancsi nem szégyelli saját nénikéjét becsapni, de én még nálánál is rafináltabb vagyok.

Én ettől a nénikétől egyáltalán nem voltam elragadtatva, a legidősebb lányát a szó szoros értelmében utáltam. Szórakozásból állandóan csipkelődött, és időnként vihogva a szoknyám alá nyúlt.

Minél jobban tiltakoztam, annál vidámabbnak találta a dolgot. Így kiáltott hozzá: „Félsz, te kis k..., félsz?”

Az unokatestvéreim – heten voltak – mindegyikük kegyetlenséggel volt megáldva, és én még a legkisebttől is félttem. Ő gyakran egy kotróvással támadt rám és majdnem kiszúrta a szememet, mert én fegyvertelen voltam. Sohasem mondták neki, hogy ne tegye. Mária majdnem egy évvel idősebb volt nálam, vele kötöttem barátságot a legkönnyebben, de ő is uralkodott rajtam, és a játékban sohasem merem neki ellentmondani. Nem éppen épületes játékokat talált ki.

Egyszer papás-mamást játszottunk. Az öccsét arra kényszerítette, hogy testvérekéjére feküdjön, és úgy tegyen, ahogy ő mondja. A fiú ellenkezett, sírt, de Mária elég erős volt, hogy minden ellenállást megtörjön. Egyszerűen közölte, hogy ennek így kell lennie.

Emlékeim felelevenedtek bennem, és kértem őt, hogy hagyja abba, de ő ellökött és megjegyezte, hogy ne avatkozzak bele. Végül a kisfiú sírva engedelmeskedett neki.

Egyszer egy borzalmasan csúnya gyengeelméjű leány – lehetett 15 éves – haladt el arrafelé. Az arcán fekete haj nőtt, és a tekintete üvegesen bamba volt, a félelemtől a hideg futott végig rajtam. Mária a kezemnél fogva hozzá húzott, és azt mondta: „Most aztán megélsz valamit!”

Kihívóan eléje állt, és ráordított, hogy azonnal feküdjön le. A nagy bamba lány elkezdett remegni, és kíméletért könyörgött. „Azonnal lefeküdni!” kiabált Mária még egyszer. A lány engedelmeskedett a parancsnak, ami kiegészült azzal, hogy hajtsa fel a szoknyáját. Számomra undorkeltő látvány volt, de úgy látszott, Mária már ismerte.

Nemsokára lehetőségem volt egy férfi testét meglátni, ami nem csekélyebb iszonyattal töltött el. Máriával az árokparton játszottunk, amikor egy férfi haladt el

melleltünk, aki majdnem teljesen meztelenül mutatta magát. Nem tudom leírni, hogy ezek az események milyen nyomot hagytak lelkemben. Állandó félelemben éltem, és nem kívántam az utcára menni.

Anyám akkor már többször küldött bevásárolni. Kimondhatatlan szorongás fogott el, ha egy züllött kinézetű emberrel találkoztam, akikből bőven akadt a környéken. Iszonyattal menekültem, mert mindegyik az első és az utolsó férfira emlékeztetett.

Sokszor a vendéglőbe kellett mennem, hogy apámat hazahozzam, ez volt a legnagyobb kín számomra. Az ott ülő emberek kivétel nélkül züllöttek; holtrészegek voltak, rekedt hangon káromkodtak, csapkodtak maguk körül, és kurjongattak.

Ezeket a vendéglőbe tett utakat sohasem fogom elfelejteni. Lassan mentem, hogy a félelmetes célhoz minél később jussak el; ez egy örökkévalóságnak tűnt számomra, és ilyenkor állandóan bíztattam magamat, hogy félelmemet csökkentsem. Nagy szenvedésemben imádkozni kezdtem. Elmondtam az esti imát, az asztali áldást és mindent, ami még eszembe jutott. Így értem a vendéglőhöz. A legjobban az apámtól féltem, noha sohasem bántott. De minden alkalommal rám ordított, és szemem előtt az asztalra csapott úgy, hogy az ereimben elhűlt a vér. „Hogy merészeled apádat zavarni, te átkozott bitang”, és egy palackot emelt fel, hogy rám dobja. Minden tagomban remegtem, mert féltem, hogy rám fogja dobni, de semmi pénzért nem sírtam volna, mert nekünk nem engedték meg, hogy apa előtt sírjunk. Nagy erőfeszítéssel, hogy a hangom csődöt ne mondjon, közöltem vele, hogy anya küldött.

„Legyen türelemmel. Egyébként mondd meg neki, hogy útban vagyok. Most azonban ki veled!”

Én, mint egy nyílvevő, kirepültem onnan, ámbár anyám meghagyta, hogy ne engedjem magamat lerázni, és addig beszéljek, amíg haza nem jön.

Szegény anyám nagyon is jól tudta, hogy mit jelent, ha apám útban van haza felé. Estig semmi hír felőle. Ilyenkor kétségbeesetten felemelte kezeit: „Ó, Istenem, szabadíts meg engem!” Szívesen megvigasztaltam volna, hogy apa most biztosan jönni fog, mert én még egészen józannak láttam, de beláttam, hogy minden erőlködésem hiábavaló, és nem tudtam elképzelni, hogy az élet miért ilyen félelmetes.

Ó, anyámnak ezek a kétségbeejtő mozdulatai! Még ma is tisztán előttem vannak, milyen nagyon szenvedtem miattuk! Persze elég oka volt rájuk, és ez lett a második természete, ha bennünket fegyelmezni akart, hasonlóan gesztikulált. Ritkán vert meg minket, de ez a viselkedése jobban érintett bennünket. Más gyerekekre irigykedtem, mert azokat másképpen büntették. Azokat sarokba állították, ott egy keveset sírtak, de ez nem adott okot a kétségbeesésre, lelkükben nem hagyott semmilyen nyomot és öt perc múlva minden el volt felejtve. Anyám fájdalmas felordításai nekem kimondhatatlan fájdalmat okoztak, ilyenkor elbújtam egy bokor mögé és órák hosszat sírtam. Közben arra gondoltam, miért kell nekem többet szenvedni, mint más gyerekeknek, mikor mindegyiktől jobb voltam.

Más gyerekek nem tudnának olyan intenzíven szenvedni sem, mint én, aki az életben még semmi szépet nem láttam.

Apám volt az, akitől, mindenki másnál jobban féltem, mert egy nap sem volt, amikor józanul jött volna haza. Ilyenkor tanúja voltam félelmetes viselkedésének. Néha az égő lámpát a tükörbe akarta hajítani; mert a saját tükörképéről azt hitte, hogy az egy idegen férfié. Anyám ilyenkor szívet tépően sírt.

Némelykor revolverrel fenyegetett meg bennünket, és az életünk sohasem volt biztonságban. Teljes gyermekkoromat töprengések között töltöttem el, hogy miért kell ennek így lenni, és a játékban semmi örömet nem találtam.

Különösen fájdalmas volt nekem, mikor farsangkor mindannyian apa kocsmájába mentünk. Az ottani embereknek már a látása is borzalmas volt, még inkább a szórakozásuk. A legtöbbjük részeg volt, élükön az apámmal, kurjongattak és táncoltak, és én szétségtelennek találtam, hogy az én szelíd lelkű, jó anyámnak táncolni kellett velük.

Egyszer már nem bírtam tovább, és elkértem anyámtól a lakáskulcsot, aki apám miatt nem mert velem jönni. Egyedül hazalopakodtam és a sötétben fáradtan és kimerülten leültem. A halálra gondoltam. Az élethez nem kötött semmi, az evilági fájdalmak és örömek kevésbé vonzottak. Nagyon sokáig sírtam, amíg a könnyeim elapadtak. Ezután meggyújtottam a lámpát, és a tükörbe néztem, ahol egy riasztóan kétségbeesett képmást láttam. Ilyen arccal az életet képtelennek találtam. Közben a földre rogytam, és hangosan így imádkoztam: „Istenem, miért kell nekem élnem!” Ilyen órákban az egész élet céltalanságát és keserűségét átszenvedtem; érzések, melyeket csak egy olyan gyerek élhet át, aki zsenge gyermekkorában hozám hasonlóan a legborzasztóbb hatásoknak volt kitéve.

Szüleim sokkal később érkeztek haza, és végtelen nyomorúságomat sohasem tudták meg.

*

Ötéves koromig így éltem, és anyámon kívül szeretetre méltó embert nem ismertem. A felnőttek félelmet keltettek, és a gyerekek kegyetlenek voltak.

De egyszer mégis tetszett valaki. Tavasz volt, és a nénikém családja velünk együtt egy nyári vendéglőben szórakozott.

A felnőttek táncoltak, az unokatestvérem a felnőttekhez hasonlóan körbe vezetett az udvarban. Szép holdvilágos este volt, s amint hazafelé mentünk, Mária fontoskodva oda súgta nekem: „Látod, a bányász, Stefi nővérembe szerelmes. Feleségül fogja venni.”

A bányász egy új fiatalember volt a városból, sokkal jobban öltözött, mint az itteniek, és feltűnően udvarias volt a lányokhoz. Már délután feltűnt nekem a szép arcával, és ekkor szó szerint a következőt gondoltam: „Fordítsd felém édes arcot, hogy én is láthassalak.” A szívemet addig sohasem érzett melegség járta át, biztos voltam abban, hogy szeretem.

Máriának erről nem szóltam semmit, és egész úton kimondhatatlanul boldog voltam.

*

Akkortájt átköltöztünk a Zandl villába, ahol végre szép lakásunk volt. A szoba padlózott volt, kár, hogy a konyhába csak a szobán keresztül lehetett bejutni és nem fordítva, de megszoktuk. Ezért nem kaptunk fizetést. A lakás béreként a kerttet kellett ápolni. Az összes munkát anyám végezte, míg apám napi bérért dolgozott, s ha nem volt munka, akkor a kocsmában ült. Nem emlékszem arra, hogy a kertben anyámnak bármit is segített volna.

Most már anyám többször a városba küldött bevásárolni. Az üzletekben kinevettek, amikor egy nagy kosárral beállítottam, mert egész hétre való dolgokat kellett hazacipelni.

Egyszer anyám 8–10 kiló zöldséget vásárolt, hogy télire eltegye, ugyanekkor két nagy kenyeret is kellett vinnie, amit egy ismerős kiskereskedőnél hagyott, hogy majd utólag elhozza. De mindig akadt halaszthatatlan munka, és nem tudott érte menni. Akkor az az ötletem támadt, hogy én megyek érte. Anyám először ellene volt, de végül elmehettem. Gyengédséggel telve jó Erzsikémnek nevezett, mert segíteni akartam, és tízszer is megkérdezte, hogy valóban el tudom-e hozni a kenyereket. Ezután gondosan figyelmeztetett, hogy az úton legyek óvatos, gyakran pihenjek, és megengedte, hogy a zsákot kis ideig húzhatom is, ha elfáradnék.

Ezután elindultam. Egész úton örültem, hogy valamire alkalmas vagyok, és anyámnak ilyen nagy szolgálatot tudok tenni.

A kereskedésben nagyon csodálkoztak, hogy ezt a zsákot el akarom vinni, de élénken bizonygattam, hogy én ezt meg tudom tenni; nagyobb terhektől sem félek. Az üzletasszony nagy részvétellel tekintett rám, és áldozatkészségemért cukorkát adott, egy krajcárnyit. Nagy megerőltetéssel vállamra vettem a zsákot, és biztos lépésekkel elindultam. Azonban hetyke erőlködésem nem sokáig tartott, mert a zsák borzalmasan nyomta a vállamat. Mind gyakrabban kellett letennem, és végül valódi gyűlölettel néztem a kízó teherre. Kétségbeesetten gondoltam arra, hogy estére sem érek haza. Mi lesz velem, mi lesz velem, és könnyek futottak végig az arcomon. Néhányan az arra menők közül megkérdezték, mi a bajom, de az erőlködésből hamar rájöttek. Az egyik azt mondta: „Milyen kegyetlen anya az, aki gyerekét így kínozza!”, könnyeim ekkor még gazdagabban patakzottak. Segíteni azonban senki sem segített. Az út közepére álltam, és amint egy lovas kocsi elhaladt, hátul felkapaszkodtam, a zsákot pedig a földön magammal húztam. Egy jó darabon így utaztam. Szerencsétlenségemre a kocsis észrevett, és az ostorral rám csapott. Majdnem elájultam, mikor az éles fájdalmat éreztem. Az ostorcsapástól a homlokom felszakadt, és széles csíkbán megdagadt. A vér folyt belőle. Az út szélén a megfeszített Krisztus állt, odaültem a zsákkal, és teljes részvétlenségbe zuhantam. Jöhetett volna bármi, nekem mindegy volt.

Nemsokára egy szekér jött arra, és a rajta ülő paraszt megkérdezte, fel akarok-e ülni. Csak a fejemmel bólintottam, ő leszállt, feltette a zsákomat, én pedig felültem melléje a bakra.

A fájdalmat már nem éreztem és örültem, hogy nem kell többet cipekednem. Kényelmesen elhelyezkedtem az ülésen.

A lovak egyenletesen szépen haladtak. A paraszt családi körülményeiről faggatott, én mindössze egy rövid igennel és nemmel válaszoltam. A felnőttekkel

szemben olyan bizalmatlan voltam, hogy történetemet a kocsisal meg sem említettem. Már a temető mellett haladtunk, és sötétedni kezdett, mikor a paraszt így szólt hozzám: „Nem akarod a kis piros... megmutatni?”

Nyílvezzőként felugrottam, a zsákot egy mozdulattal lerántottam, és utána ugrottam. Szerencsére semmi bajom nem történt. A paraszt durván nevetett, a lovak közé csapott, és tovább hajtott. Minden erőmet összeszedtem, és amikor haza értem, az apám már otthon volt. Néhány falatot magamhoz vettem, és szó nélkül lefeküdtem, mert apa előtt nem szoktunk beszélni.

*

Bátyámat a szünidő alatt egy nagy sütőipari üzlet alkalmazta. Segített az árút kihordani, de a sütőde egyéb munkáit is elvégezte. A fejemet tele beszélte olyan dolgokkal, amelyeket krumplihámozás közben társaitól hallott. Halottakról mesélt nekem, akik a koporsóban megelevenednek, és borzasztóan vicsorgatják fogaikat, a körmükkel marcangolják magukat és ordítanak, de hiába, mert senki sem hallja. Télen viszont abban az egy szál ingben rettenetesen fagyoskodnak, mert ott nagyon hideg van.

Mínél inkább látta bátyám azt az iszonyatot, amelyet bennem keltett, elbeszéléseit annál élénkebben ecsetelte. Valójában nagyon féltem a haláltól, és rettegettem a temető mellett elmenni, amit gyakran meg kellett tennem.

Apám gyakran megparancsolta, hogy este 9 óra után menjek rumért a vendéglőbe, ami a temetővel szemben volt. Ha merészeltém félelmemet bevallani, az asztalra csapott és ordított: „Te félni mersz, te kutya! Amíg apádat látod, ne félj semmitől, különben összetöröm a csontjaidat!” Mivel két rossz közül kellett választanom, és apámtól jobban féltem, útra keltem. Amilyen gyorsan csak tudtam, elrohantam a temető mellett, mert a fák árnyékaitól ijesztően sötét volt.

Lélekszakadva beestem a vendéglőbe és ugyanúgy haza. Amikor mindenem túl voltam, halálosan kimerültnek éreztem magamat, mégis örültem, hogy egy hőstetet hajtottam végre.

Ekkortájt apámat valóságos nevelési mánia ragadta el. Míg korábban nem törődött velünk, most nem hagyott többé békén bennünket.

A nővéremet már nem tűrte meg a házban. Mit gondol, talán ő fogja etetni; neki mindegy, akárhol is legyen, csak otthon ne.

Az idősebb bátyámat ostorral addig verte, amíg a fájdalmas ordításra az emberek összefutottak.

Amikor öcsém útközben elvesztette az akkor vásárolt kolbászt, apám kapanyéllel ütötte. Valódi szerencse, hogy a bordája nem törött el.

Egyszer visongatni hallott engem, amire őrült üldözésbe kezdett. Már messziről láttam, hogy apám felemelt ököllel rohan felém, ekkor azt gondoltam, hogy ütött az utolsó óráim. Még hangosabb kiabálással, őrültként rohantam el, és vizes nyomot hagytam magam után. Apám azonban utolért és a karomnál megfogott. Tébolyodottan rohantam a teste körül, és így az engem ért ütéseknek nem volt olyan ereje.

Mindenesetre a gyerekek közül engem vert meg a legritkábban, és a vendéglőben azt mesélte, hogy én vagyok a kedvence.

*

A szerencsétlenségem szünet nélkül üldözött. Egy nap a mezőn játszottam bátyámmal, estefelé egy cilinderes elegáns úr egy kisfiúval arrafelé sétált. Fehér és vörös lóherét szedtek, ami ott nagyon sok nőtt. Hozzánk lépett, és azt mondta, hogy kisia a virágokat nem találja szépnek, pedig azok ugyebár szépek. Bátyámmal neveltünk, hogy mi szép van a lóherén. Ha ez nekik szép, mit mondanának, ha a mi virágoskertünket látnák.

A bátyám hamar megbarátkozott az idegen fiúval, és elrohant velem engem ott hagyva. Néhány pillanat múlva nyomuk sem volt. Rajtam nagy félelem lett úrrá, mert az idegen úrral egyedül maradtam és félelmemben Jancsi után kiáltottam. Az úr egyáltalán nem aggódott a fiáért. Barátságosan hozzám szólt, hogy ne aggódjak Jancsiért, hamarosan visszajön. Közben kézen fogott, és sétálni indult velem. Önkéntelen félelmet éreztem a nagytestű idegentől, de ellenállást nem mutattam. Már egy nagyobb utat megtettünk, mikor egy bokor mögé húzott, és a ruhám alá nyúlt. A félelemtől majdnem megőrültem. Mit akarnak már megint tőlem? Futni akartam, de az úr nem eresztette el a kezemet, simogatott és fogdosott, hogy félelmem elmúljon. Nem akart engem bántani.

Végül előkerült Jancsi. Kimondhatatlan gyűlölet ébredt fel bennem iránta, hogy ilyen helyzetet kellett miatta megélnem. Nagyon szerencsétlennek éreztem magam, és az forgott a fejemben, hogy a felnőttek miért épp engem választanak, holott én nagyon félek tőlük, és ezeket az undorító dolgokat miért egy ilyen szegény lánykával teszik. Félelmetes gyanú gyötört, hogy én nem vagyok olyan, mint a többi gyerek, és azért történnek velem ezek a szörnyű dolgok. Nem lehet kifejezni, hogy szerencsétlen lelkemet milyen érzések gyötörték. Mint egy megbélyegzett, fájdalmas szégyenérzet vett erőt rajtam.

*

Elérkezett az iskolakötelezettségem ideje, azaz még nem voltam hatéves és már beíratkatt, mert anyám munkáját minden gond nélkül akarta végezni.

Bátyám nem győzte a tanárok kegyetlenségét eléggé hangoztatni, és hogy milyen dolgokat fognak velem művelni, de ez mégsem volt olyan borzasztó. A tanító-nő egy édes angyal volt, akit sohasem fogok elfelejteni. Az első hónapokban sok nehézséget kellett leküzdeni, de hála az én angyalomnak, minden sikerült, sőt iskolatársaim között elég jó hírnévre is szert tettem.

A jólét az iskolában csak három hónapig tartott, azután jött a nagyságos, egy soha nem látott ellenszenves teremtmény. Mindig izgatott volt, és úgy látszott, hogy minden gyereket gyűlöl. Senki sem tudott számára megfelelni, és ami engem illet, ezek után én nem kértem belőle.

Egy alkalommal váratlanul úgy rám ordított, hogy ijedős természetem következ-

tében egész testem remegett. Feleletre szólított fel, s én fel akartam állni, hogy kérését teljesítem, de a rémülettől nem jött ki szó a torkomból. Kétségbeesett erőlködéssel mozgattam az ajkamat, de nem jött ki hang belőlem. A nagyságos asszonyt ez egyáltalán nem érdekelte, hanem alaposan leszidott.

Ez az igazságtalanság felébresztette fájdalommat és gyűlöletemet, sírógörcsöt kaptam, és egész testemben remegtem. Ekkor visszatért a hangom, és nyílt lázadásban törtem ki. Magamból kikelve megismételtem: „A nagy D-t nem fogom leírni, azért sem fogom leírni.” Ez volt az én bosszúm. A nagyságos asszony az utolsó padba kergetett és közben azt mondta, hogy ki fog zárni engem az iskolából. Bezártak.

Még ma is felfoghatatlan számomra, hogy hogyan választhat valaki olyan foglalkozást, mint ez az asszony, akinek semmi érzéke sincs a gyerekekhez.

Azt hiszem az az öt év, amit az iskolában töltöttem, nem volt túl rózsás számomra, mégis sajnáltam, hogy el kellett hagynom.

Nagyjában és egészében az iskolában elszenvedett sok félelmet el lehet felejteni, de ennek ellenére sokra még ma is élénken emlékszem. Tanulni egyáltalán nem tudtam, és azokban a tárgyakban, amelyeket csak megjegyezni és nem megérteni kellett, semmilyen haladást nem értem el.

Ezek a földrajz és a történelem voltak. Ha ezeket nagy fáradtsággal bemagoltam, még az iskolába érkezésem előtt elpárologtak, mert nekem száz más dologra is gondolnom kellett. Annyira megterheltek emlékeim, és annyira foglalkoztattak saját gondolataim, hogy az előadásokra képtelen voltam odafigyelni. A tanítónő gyakran nyilvánvaló dühvel támadt rám, mert észrevette az arcomon, hogy gondolataim egészen máshol járnak. Nem tudtam elmondani, amit legutoljára magyarázott, s ekkor ezeken a napokon bezártak.

Bárcsak tudta volna mire gondolok! Én egy szebb világban légvárat építettem, amelyben sem borzalom, sem durvaság nem létezik, csak szeretet. Magamnak is szerepet osztottam, pl. egy tanítónőét, aki szeretetteljes viselkedésével minden gyerekből kiváló tanulót nevel.

Ó, ha a tanítók tudnák, hogy nem mindig könnyelműség, ha egy gyerek nem tanul. Akkor nem lennének olyan bosszúvágyók. Számomra felfoghatatlan, hogy ezt ők nem tudták, hiszen zavart viselkedésemből láthatták volna, hogy nem vagyok könnyelmű! Azt mondták, van elég eszem a tanuláshoz, ha akarnék, de én dacos voltam, és így gyakran kaptam ebédre tintalevest.

Egyszer elkaptam a becsvágy, hogy én is eminens tanuló legyek, mint Novák osztálytársnőm, és napokon keresztül szóról szóra megtanultam feladataimat. Amikor azonban a korábbi órák anyagából kérdeztek, maradéktalanul mindent elfelejtettem. Ebből láttam, hogy minden erőfeszitésem hiábavalónak bizonyult, és nem fárasztottam magam tovább.

Sokszor gondolkoztam azon, hogy mire jó mindez, és nem tudtam rájönni, miért hasznos számomra az Árpád-házi királyok viszálykodása. Csak azt éreztem, hogy ezzel nem leszek szerencsésebb, és a helyzetemen nem javít, persze ez egyéni gondom maradt. Mennyire gyűlöltem ezeket az Árpád-házi fejedelmeket, akik nekem oly sok kellemetlenséget okoztak; állandóan összecseréltem Andrást, Gé-

zát, Lászlót, semmi érdekem nem fűződött hozzájuk. Utáltam a nemesek sok ármánykodását, összeesküvését, amiről ott szó volt, mert nekem elég volt a magam bajával törődni.

A gazdagok gyerekeinek könnyű mindenfélét tanulni; nekik ez szórakozás, mert ők, ha hazamennek, egy kis tudásért kedveskedést és csokoládét kapnak. Ezen kívül az ő emlékezetüket nem terheli meg a sok borzalom, amelytől nem tudnak szabadulni. Ezen felül az iskolában a tanító kimagasló tisztelettel kezeli őket. Így volt ez a mi iskolánkban. Mintha a szegények nem érdemeltek volna meg egy kicsivel több gyengédséget és emberséget, amiben otthon úgysem volt részük! Am a felnőttek érzéketlenek és vakok a gyermekek szenvedéseivel kapcsolatban, ezt fokozatosan megtanultam. Aki nem duzzad a jóléttől fakadó szépségtől, az egészségtől és frissiségtől, és nem tudja magát ilyen módon elragadtatni, azt figyelmen kívül hagyják. Ők ezeket a szegény, elhanyagolt, nyomorék, félnék és elnyomott gyerekeket alattomosnak tartják, és érzéketlenségükkel nyomorukat még nehezebbé teszik. Nem gondolnak arra, hogy a felnőttek bűne az, ha ezek a gyerekek alattomosak és komiszak.

Nem minden szegény-gyerek ilyen, és sokan úgy segítenek magukon, ahogy tudnak. Ők a gazdagokhoz simulnak, hogy náluk egy kicsit felmelegedjenek. Én sohasem tudtam alkalmazkodni és hízelegni, mert állandóan éreztem az égbekiáltó igazságtalanságot, ami nekem kijutott. Sohasem tartottam magától értetődőnek azt a különbséget, ahogyan hozzám képest Palla Irénhez viszonyultak, és ez izzó gyűlölettel töltött el, de egyáltalán nem tudom kivel szemben; a tanítónővel szemben mindig, a főtisztelendővel szemben, akit a jóakarataért istenítettünk, és néhány iskolatársammal szemben, akik a „másik” párthoz csatlakoztak. Ezekkel a jó módú gyerekekkel semmi közös ügyem nem volt. A beszédüket modorosnak találtam, hiszen minden gazdag gyerek az elkényeztetéséből adódóan modoros volt, ami engem megvetéssel töltött el. Mennyivel több részvét volt bennem, és mégis azokat kényeztették. Én meghaltam volna azért, aki egy jó szót szól hozzám, ők meg tudomást sem vettek a babusgatásukról, amivel elhalmozták őket, sőt még morogtak is.

Ez volt az én érzelmi világom, ezekkel a gondolatokkal foglalkoztam állandóan, és talán ezért mondtam csődöt a földrajzban és a történelemben. Én egy saját fajtámból való tanítónő után vágyódtam, aki megértését és szeretetét elsősorban nekünk fejezi ki, nem azoknak, akiknek ez könnyen megadatik, és aki minden erőfeszítés nélkül minden nehézségünkben kiutat segít találni. Ő, ilyen volt az első tanítónóm, Garai Emma, áldott legyen az emléke! Akkor mindig „kiváló” osztályzatot kaptam, noha abban az időben először magyarul kellett tanulnom.

Én úgy hiszem, hogy sok szegény gyerek hasonló okból lesz közepes vagy rossz tanuló, nem azért, mert tehetségtelen.

Még szeretett igazgatónkat szeretném megemlíteni, akit egész környezete, a legtöbb gyerek is szeretett, mert olyan szellemes volt. A harmadik osztályban tanított, és gyakran mesélt nekünk vidám történeteket. Engem ezek a dolgok azonban kevésbé befolyásoltak, mert én mindenkit úgy ítéltem meg, ahogyan a szegény gyerekekkel bánik, s amikor az egyik barátnőmet ököllel megütötte, olyan féktelen gyűlölet ébredt bennem iránta, amilyet akkor csak érezni tudtam.

Nekünk a rajzolás és a geometria alapjait oktatta, amelyek nekem már eleve el-lenszenvesek voltak. Ezért ezekben a tárgyakban sehogy se léptem előre, annak ellenére, hogy kiskoromban szerettem rajzolni, és élénken érdeklődtem a kúpok és hengerek iránt, amelyeket bátyámnak papírból el kellett készíteni.

Végül a dolog odáig fejlődött, hogy a geometriaórán elaludtam. Hiába próbáltam ezt a bajt leküzdeni, minden geometriaórán rám tört, és ellenállhatatlan álmok-kór kerített hatalmába. Ez azonban nem volt igazi álom, ez csak bágyadság volt, ami arra kényszerített, hogy szememet csukva tartsam. Ha az óra véget ért, a varázslat elmúlt, és már nem voltam álmos. Az igazgató viccet csinált belőlem, amit félálomban hallottam. Az egész osztály nevetett, én pedig szenvedtem, mert kigúnyoltak.

Egy alkalommal egyik barátnőmmel sétáltunk a folyosón, s ő megkérdezte, mi történe, ha becsengetnék az igazgatóhoz. Azt válaszoltam, hogy ha megteszi, én nem fogom elárulni. Ekkor becsengetett és nyomtalanul elszaladt. Én nem voltam vétkes, és ott maradtam. Az igazgató hirtelen kirohant, és szó nélkül egy hatalmas pofont adott nekem. Leírhatatlan szégyen és düh tört rám. Azt gondoltam, hogy Pallát nem merte volna így szó nélkül felpofozni, csak egy olyan nyomorultat, mint én, akinek nincsenek befolyásos szülei. Fájdalmamban egyedül Istenhez tudtam fordulni. Egész érdeklődésem a vallásra irányult, szerettem Jézust, aki kimondhatatlanul sokat szenvedett értünk. A hittant senki sem tudta jobban, mint én, bár engem csak az Újszövetség, Jézus, az ő jósága és szenvedése érdekelt. Mindezek leírhatatlan befolyással voltak rám. Már évkezdéskor az egész Bibliát ismertem, és ha időm volt, mindig lapozgattam benne, megnéztem a képeket, amelyek mindig elragadtattak. Különbben a Biblia volt az első képeskönyvem. Itt láttam a 12 éves Jézust a templomban, a halászokkal a bárkában, és később a Golgotán. Ő volt az abszolút igazság, mely után sóvárogtam. Magával ragadott, hogy Ő is csak a szegényeket szerette, mint amilyen én vagyok, és csókjaimmal halmoztam el azt a képet, amelyiken a gyermekeket átkarolja. Jézus volt az egyetlen vigaszom, barátom, akihez fohászkozhattam, Ő volt a feltétlen jóság, amire nekem olyan nagy igényem volt.

*

A legkedvesebb barátnőm Bitmann Joli volt. Jobb családból származó lányka, de kissé nyomorék. Csak kis lépésekkel tudott haza felé menni, és a legtöbb gyerekek messze elhagyta. Elképzeltem, hogy mennyire fájhat ez neki, és ezért gyakran mellé álltam. Egyszer elmesélte nekem, hogy ő zsidó, és én elcsodálkoztam, hogy ő ezt ilyen fesztelenül vallja be, mert én magam ismeretlen forrásból úgy tudtam, hogy ez nagyon szégyellni való. Azt gondoltam, hogy „zsidó” a közönségesség egy fajtája, ahogyan a főtisztelendő tanítja, és a zsidók nem üdvözlnek, csak a római-katolikus egyház hívei.

A szívem nagyon fájt ezért a kis Joliért, aki olyan jó volt, és valószínűleg hibáján kívül lett zsidó. Jézusról meséltem neki, akiről ő nem tudott semmit. Mindent szépen talált, csak azt nem akarta elhinni, hogy Jézus Isten volt. Arra kértem,

hogy ne kételkedjen, mert a kárhozat fenyegeti, ezzel szemben ő azt állította, hogy bűnt követek el, ha azt hiszem, hogy az egyedüli Jóistenen kívül még egy másik Isten is létezik. Ő és a szülei jó emberek, és Isten nem fogja őket kárhozatra juttatni. Beláttam, és igazságtalannak tartottam volna, hogy ez az eset bekövetkezzen.

Mindenféle bűnös gondolatok kísértettek meg, hogy a világ miatt van így berendezve, és hangosan ismétetem, én nem képzelek semmit, semmit, egyáltalán semmit, ennek ellenére nagy fájdalom volt ez számomra. Mivel mi azt tanultuk, hogy a kételkedés halálos bűn, mert Isten bölcsességét nem lehet megmagyarázni és kutatni, mégis ezek a gondolatok foglalkoztattak állandóan. A vallással kapcsolatos dolgok nyomasztóak voltak, és nem vigasztaltak. Isten kérlelhetetlen szigorúsága, amivel a pokolba taszít, a bűnök szegyenfoltjai mindenhol és mindenek felett. A katekizmus bűnlistája szerint nekem is sok bűnöm volt, úgyhogy félttem a gyónástól, mert ott mindezt be kellett vallani.

Egyszer egy félelmetes bűnt követtem el. Májusi litániára gyűltünk össze a templomban, ott, ahol életem legboldogabb perceit töltöttem el. Most is minden csodálatosan szép volt, bennem és köröskörül minden örvendezett. Ekkor a Krieshuber Katalin oldalba bökött, és valami butaságot súgott nekem. Krieshubert én mindig megvettem. Vörös hajú, szeplős, azonkívül közönséges és buta volt, és állandóan vihogott. De most nem tudtam rá haragudni. A nevetése megfertőzött, és csak nevtünk, nevtünk anélkül, hogy tudtuk volna miért.

Ezzel általános feltűnést keltettünk, és néhány bosszúvágyó lány beárusással fenyegetett. Ekkor nevetve elbujtunk a padba. Véletlenül a padnak estünk, és az felborult. Az imádott főtisztelendőm lesújtó pillantást vetett ránk, a megszeppenés látszott arcunkon, de mikor Katalin egymás szemébe néztünk, kitört belőlem a nevetés. Ez a lelkemben félelmet ébresztett, mert pontosan éreztem, hogy megbocsáthatatlan a nevetésem, és a főtisztelendő szigorú pillantása elítélt, mivel Isten házában így viselkedtem. De én erről nem tehettem. Mert egy szegény gyerek vidámsága nem olyan, mint egy másiké. Önkéntelenül előtör, ha a gyerek valamikor jól érzi magát, és megtörténik a baj. Krieshuber Kati ezt a fajta megbánást nem ismerte és folytatni akarta a játékot. Továbbra is lökdösött. Neki könnyű volt, ő nem sokat törődött a vallással, olyan buta volt, hogy nem tudta, mi a lelki béke. Én tudtam, és ezért bűnbe estem.

Ehhez jött, hogy a rózsafűzért nagyon unalmasnak találtam, amiért folyton szemrehányást tettem magamnak. Minden este megpróbáltam a rózsafűzért elmondani, de sohasem értem a végére. Alig értem a közepéig, máris elaludtam. Arra gondoltam, hogy miért kéri Szűz Mária, hogy ugyanazt ötvenszer egymásután elmondjuk, ez szükségtelen, értelmetlen. Természetesen ez újabb bűn volt.

Így nem maradt számomra semmilyen más menekvés, mint Jézus, aki nélkülözte a kérlelhetetlen szigorúságot, és a bűnösöket szeretettel magához emelte. Ezért dupla erővel szerettem, és magamban, titokban azt gondoltam, hogy hozzá hasonló leszek.

A barátnőim erősen zsidógyűlölők voltak, és szóvá tették barátságomat a zsidó lánnyal.

A második barátnőm a zsidó temető gondnokának lánya volt, aki zsidónak számított. Nóri tagadta ezt előttem, de én sohasem fogtam fel tisztán, és a viláért sem fogadtam volna el kenyeret tőle. Ennek ellenére nem tudtam volna szakítani vele. Mindenki lenézte őt, a tanítónő a hátsó padba ültette, amit ő, ki tudja miért, egyáltalán nem vett zokon. Nagyon vidám volt, és az utolsó padban is jól értett ahhoz, hogy magát elismertesse. Gyakran kékre, zöldre verve vagy véres fejjel jött az iskolába. A lányok gúnyolták őt, hogy otthon megverték, de ő ennek ellenére vidám maradt és csak nekem egyedül mesélte el, milyen rossz anyja van. Én a kedves, gyengéd anyáskámra gondoltam és láttam, hogy ő még nálam is szerencsétlenebb. Valószínűleg ezért vonzódtam hozzá.

Mindig sok mondanivalója volt, sohasem állt be a szája és midig tudott titkokat. Ő ismerte a tanítónő és az igazgató családi körének titkait, s én nem tudtam eléggé csodálkozni, hogy honnan szerzi értesüléseit. Nekem esküvel örök hallgatást kellett fogadnom, amit ő izgató újdonságokkal jutalmazott.

Egyszer hosszú kerteléssel azt mondta, hogy még valamit tud, de fél attól, hogy elveszíti barátságomat, disznónak fogom nevezni, és így tovább. Mikor az ellenkezőjéről biztosítottam, elmesélte nekem, hogy szülei mit csináltak a fáskamrában, és sóhajtvá hozzátette: „Most megint jön egy kölyök, akit majd én ringathatok, így van ez nálunk.” Én megmerevedtem, amikor ezt az összefüggést hallottam, és kételkedtem, de ő letorkolt: „Ne beszélj butaságot, én ezt jobban tudom, egyébként másokat is megkérdezhetsz.” Később még többször visszatért rá, hogy engem meggyőzzön, de én nem akartam az észjárását megérteni, és a dolgot titokban másképpen képzeltem el.

A többi lány is titokzatosan viselkedett, mert féltek, hogy beárulják őket. Egyszer, amikor egy napon nem mentem iskolába, Nóri másnap elmesélte, hogy mi történt. Mindannyian az utcán voltak, aztán a fiúk odajöttek hozzájuk, erőszakosan karon ragadták őket, és disznóságokat meséltek. A lányok védekeztek, erre a fiúk ordítani kezdtek: „Ti is disznóságokat beszéltek, és ezt holnap jelenteni fogjuk.”

A levegő ilyen dolgokkal volt tele, és Nóri démoni hatással volt rám. Ismertünk egy négy éves kislányt, és Nóri azt mondta, mi lenne, ha ocsmány szavakat mondanánk neki. Megbeszéltük a dolgot, és még aznap találkoztunk a kislánnyal. Csodálkozva nézett ránk, és állandóan kereste az alkalmat, hogy másra terelje a beszédet. Bennünket felbosszantott ez a színlelés, mert nem tudtuk elgondolni, hogy nem fogja fel a dolgot.

Furdalt a lelkiismeret, és utáltam magamat. Csodálkoztam, hogyan tudtam ilyenre vetemedni, és Istenhez imádkoztam, hogy szabadítson meg Nóritól, mert minden áron jó akartam maradni.

Szerencsémre új barátnőt kaptam, akit akkor írártak be. Picike volt, mint egy öt éves gyerek és hamar felfedeztem, hogy éppen olyan jószívű, mint én. Egyszer véletlenül rálépett egy méhecskére, de az fél testével a porban tovább kúszott. Mindketten sírásra fakadtunk, sokáig nem tudtunk megnyugodni, de tovább mentünk. Azon tanakodtunk, hogy jobb lenne visszamenni és egészen eltaposni szegényt, hogy ne szenvedjen. Még ott találtuk, de hosszas tanácskozás után úgy döntöttünk, hogy nem öljük meg.

Mellette jónak és tisztának éreztem magamat, és úgy szerettem, ahogyan még egy barátnőmet sem. Elmeséltem neki azt a szegény koldusnőt, akit a gyerekek kövekkel megdobáltak. Ezeket a borzalmakat sohasem tudtam megérteni, és a szívem majdnem megszakadt a részvétől. Ha senki sem látta, segítettem a batyuját vinni, és örvendeztem, hogy másvalaki is hasonló módon gondolkodik.

*

Egyszer megfigyeltem, mintha apámban is lenne némi szeretet az állatok iránt. Szívemben öröm és remény ébredt, talán az apám nem is volt olyan gonosz ember. Úgy történt, hogy macskánkknak szombatról vasárnapra virradóra kölykei lettek. Az apám délelőtt otthon maradt, gyakran ránézett a macskákra és kosarukat kivitte a napra. Odamerészkedtem és láttam, hogy játszik a kismacskákkal. Ez a látvány kedves volt számomra, és a szívem megtelt hálával. Apám vidáman nevetett a tehetetlen lényeken, a napsugarak is mosolyogtak, és én láttam, hogy nem minden rettenetes a világon.

*

Megint költözködtünk. Szüleimnek állást kínáltak 30 korona havibérért, de (mindenütt egy „de”) a lakás nem volt rendben, és a kert kétszer olyan nagy volt. Ennek ellenére elfogadtuk. Amikor beköltöztünk, nem tudtam elképzelni, hogy mi ebben a szobában egy napnál tovább kibírjuk. Korábban borpincének használták, a mennyezet boltozatos volt. Természetesen sötét volt, és olyan nedves, hogy a só a fazékban szétfolyt, és a cipőkön és az ágy alatt ujjnyi vastag penész képződött.

Anyám a bútorokat olyan ügyesen állította fel, hogy a falakról a nedvesség miatt lehullott vakolatot mindenütt eltakarták. A padló a nedvességtől több helyen elkorhadt. Anyám a körülményekhez képest mindent csinossá tett, és örült az eredménynek, mert a szoba tágasabb lett. Azt hiszem, anyám semmilyen más állásában nem volt annyira elgyötört, mint itt.

A háziasszony egész nap a kertben szimatolt, és mindig talált valamit, ami számára nem volt megfelelő. Anyámat minden pillanatban elhívta a munkától; akár a mosástól, akár a főzéstől, azonnal el kellett végezni azt, ami eszébe jutott. Anyám sehol sem volt ennyire zaklatott és ideges, mint itt. Istenem, mi fog itt történni, gondoltam ijedten. Hogy létezhetnek ilyen szívtelen emberek, mint ez az asszony?

Csak éjfél körül mehetett anyám aludni és 3–4 órakor hajnalban már talpon volt. Az első órákban elvégezte a házi munkákat, azután megindult az ide-oda rohangálás. Legalább valami értelme lett volna ennek a kínzásnak, de a háziasszony haszontalan munkákat végeztetett el, amitől egyáltalán semmi nem lett értelmebb.

Végül anyám már csak panaszkodni tudott, hogy ő ezt nem bírja ki. Egy ilyen élet elviselhetetlen volt. Ha nem mentem iskolába, akkor a mi kínzószellemünk elől bújtam el, mert különben számomra is kitalált volna valami unalmas és értelmetlen munkát. Ez levertté, kimerültté tett, és szorongással gondoltam arra, hogy-

ha nagy leszek nekem is így kell majd dolgoznom, s munkán csak felesleges dolgozat érttem, amivel a gazdagok a szegényeket kínozzák.

Akkoriban történt, hogy anyám örökölt kétszáz koronát, és elhatározta, hogy testvéremet hazahozza, hogy taníttassa. Eddig alig ismertem nővéremet, aki anyánk legnagyobb öröme és büszkesége volt.

Bennem ez a biztos fellépésű, szigorú, elegánsan öltözött lány nagy elismerést váltott ki, de a fiúk is tisztelték. Miatta nekem igen nagy szenvedés jutott, mert apámmal kellett aludnom és állandó félelemben éltem, mert attól féltem, hogy apám egyszer megfojt. Ezért mindig korábban akartam elaludni, mielőtt apám hazajön, mert ha nem volt józan, akkor egész éjjel nem aludtam el. Ilyenkor a horkolására figyeltem, ami a sötét éjben úgy hangzott, mintha az egy óriás tüdejéből törne elő.

A testvéremmel kapcsolatos feszélyezettségem soha nem csökkent, s számomra mindig túl idegen maradt ahhoz, hogy vonzalom ébredjen bennem iránta. Ha otthon volt, takarított, rendelkezett és parancsokat osztogatott, amit azonnal teljesíteni kellett, különben méregbe gurult. Nem volt egy jó szava hozzám, és éreztem állandó megvetését. Szerencsére csak ritkán volt otthon, iskolai tanulmányai miatt általában a városban töltötte a napot. Ezért esténként duplán megkaptam a részemet. Sok leckéje volt, és nekem kellett diktálni. Ennél unalmasabbat el sem tudtam képzelni. Csupa egyhangú, érthetetlen mondat, és minden egyes fejezetet ötször-hatszor kellett diktálni. Kilenc óra körül kezdtük, s én már a kezdetkor majdnem elaludtam. Egy ideig még csak tűrhetően ment, de azután a hosszú és egyhangú mondatokat csak kimerülten tudtam felmondani. Megnedvesítettem szempilláimat, hogy ne ragadjanak le, de ha már nem használt, akkor két mondat között egy pillanatra elaludtam.

Míndezt ugyanolyan kínzásnak tartottam, mint a háziasszony bolondságait, mert a testvérem minden pillanatban ordított, egyszer „gyorsabban”, máskor „lassabban”, hol nem értett meg, hol elfelejtette, amit mondtam, úgyszólván ha egyedül csinálta volna, akkor többet ért volna el. Ezek az értelmetlenségek voltak az ifjúságom átkai. Folytonosan arra gondoltam, miért, minek, és az undoromat nem tudtam legyőzni. Ez a kínlódás éjfélig tartott.

Ennek ellenére reggel korán kellett felkelnem. A bátyám nyáron újságkihordást vállalt és két helyre, amelyek az útjából kiesve a hegyen voltak, nekem kellett az újságot kivinni.

Anyám már hat óra körül keltegetett, sikertelenül. Álmos voltam, és minden tagomban fáradt. Végül kiemelt az ágyból, mialatt szemem még csukva volt. Szegény drágám, ilyenkor mindig szabadkozott. Nem gonoszságból teszi ezt, őtöle aludhatnék kilenc óráig, de fogjam fel, hogy ez a helyzet. Szedjem össze magamat, mert ezen nem lehet változtatni. A ruhákat ő adta rám. Kezembe vettem az újságokat, és félálomban útra keltem. A friss hidegtől és a napfénytől felébredtem.

Olykor jó napom is volt. A pékkel találkoztam, és egy kifliért néhány helyre elvittem a pékárut.

Ezek a reggeli járatok csodások voltak, mert hazafelé, mikor az álmoságom már elmúlt, mindent csodálatosnak találtam. Az út egy mély, nagyon mély árok mellett vezetett fel a hegyre, amelynek oldala orgonabokrokkal, csipkerózsabok-

rokkal és sok virággal volt tele. Minden a harmattól frissen illatozott. Lepkék röpködtek a levegőben, a madarak énekeltek, és a szívem duzzadt az örömtől és a megihatottságtól, hogy a világ ilyen szép.

Tudtam egy rejtett forrásról mélyen az árokban, ide jártak a vadméhek és a dongók inni. Itt pihentem meg. Ezek voltak a legszebb percek. A méhektől nem féltem, és ha az egyik a vízbe esett, egy bottal kiemeltem. Ha lépéseket hallottam a fejem fölött, megijedtem, mert féltem, hogy valaki rejtekhelyemet felfedezi és lejön. Az emberektől jobban féltem, mint az állatoktól. Legszívesebben sokáig időztem volna ott, hogy a nyugalmat és a békét élvezzem.

Tizenegy óraker jöttem ki az iskolából, ekkor már új feladat várt rám. Ibolyát kellett keresnem, amit a nővérem csokrokba kötött és én eladtam. Néha órák hosszat álltam anélkül, hogy egyet is eladtam volna. Néha a városból kirándulók jöttek, akik turkáltak a virágaim között; szívem az örömtől dobogott, de rendszerint túl magasnak találták az árát, és alkudtak. Én elkeseredtem, hogy egy pár filérért alkuszna, és nem engedtem. Így mindig kevés haszonnal tértem haza.

A nővérem kioktatott, hogy otromba vagyok, és ahelyett, hogy kedvesen kínálnám, bambán állok ott, természetesen ezért kevesen fordulnak meg nálam. Úgy éreztem, igaza lehet. Gyakran jöttek felnőtt parasztlányok ibolyával a faluból, akik teljesen háttérbe szorítottak. Úgyesek és tolakodóak voltak, és ha az ő ibolyájuk nem is volt olyan szép, mint az én kerti ibolyám, az árujukon hamar túladtak. Ennek ellenére én a hozzáállásomon nem akartam változtatni.

Ó, milyen szenvedéseket okoztak nekem ezek a szép kis virágok!

Meggyőződésemm volt, hogy külsőm az oka, hogy személyemmel nem törődnek, s ezért még jobban visszahúzódtam.

Egyszer egy úr és egy hölgy vásárolt virágot tőlem. Az úr megszokásból alkudni próbált, de csak tréfából. A hölgy észrevette, hogy én mindig szomorúbb lettem és nevetve azt mondta, „hagyja már szegényt”, erre az még többet adott, mint amennyi járt volna. Milyen hálás pillantást vetettem a hölgyre, aki még egyszer visszafordult, és államat megfogva figyelmesen megnézett! Valami megjegyzést tett, amire az úr nevetett, és megcsípte az arcomat, úgy, hogy fájdalmat éreztem, de tudtam, hogy nem gúnyból tette, ezért a fájdalommal nem törődtem. Sokáig néztem utánuk, és úgy éreztem, hogy jó emberek voltak. Minden nap azt reméltem, hogy visszajönnek, de csak részvét nélküli emberek jártak arra. Még az imádságban is megemlékeztem róluk, s ők valószínűleg nem tudták, hogy jóságukkal milyen szép pillanatokat szereztek egy szegény gyereknek.

A legkínosabb volt a kapun ki- és bejönni, mert féltem, hogy a háziasszonnyal találkozom. Ő biztosan nem engedte volna meg, hogy a fűben körös-körül nyíló ibolyákat ingyen leszedjem.

Eljött a szünidő, de ez az én helyzetemen nem javított. A háziasszony kigondolt valamit, ami nem volt megerőltető, de nekem nemkívánatos tehernek tűnt, mert teljesen fölöslegesnek találtam. Azt kérte tőlem, hogy a gyümölcsöskertben üljek, és őrizzem a gyümölcsöt. Mintha ezért kaptam volna a vakációt. Egész idő alatt a nyomasztó kényszert éreztem, hogy nem jöhettek-mehettek, el kellett bújniom, nehogy észre vegyen, mert ha meglát, rögtön rám rivall, hogy miért nem vagyok az

alsó kertben, mert közben mindent el fognak lopni. Mintha ez nem éjjel, csakis éjjel történhetne meg.

Ha ez nem lett volna kényszer, akkor a legszívesebben úgyis ott töltöttem volna el az időmet. Hogy szerettem azokat a fákat! Mindegyik a barátom volt. Volt egy fiatal szederfánk, amit apám gömbre nyírt meg. Úgy nézett ki, mint egy elegáns, jól táplált csecsemő. Mellette egy karsú, nevetlen körtefa, súlyos gyümölcsökkel. Voltak még nagy mogyorófák, tiszteletet parancsolóak, a szilvafákat szerettem a legkevésbé.

A kerítés mellett álltak, és egymásba fonódó ágaikkal a kócos szolgáló lányokhoz hasonlítottak; minden járókelő megráncigálhatta őket. A kert közepén állt a kedvenc fám, egy rövidtörzsű almafa, széles koronával, tompazöld levelekkel; ága-it barátságosan és szélesen nyújtotta felém, mint egy hívó anya. Gyakran felmáshoztam rá, és az árnyékos ölébe befogadott. Olyan jó volt egy kényelmes ágon ülni, sajnos közben egy unalmas és vég nélküli csipkecsíkot kellett horgolnom, amiből naponta egy negyed métert kellett elkészíteni a nővéremnek. Nagyon untam ezeket a csipkéket, minden szabadidőmet elrabolták. Csúnyák voltak és miután elkészültek, egy köteg kacat közé kerültek, hogy majd egyszer a menyasszonyi kelengye részévé váljanak. Ilyen kétséges haszna volt annak, ami a szabadidőmet elrabolta, így aztán nem tudtam a képzeletemben szabadon csapongani, mert állandóan a pálcikákat és a levegőszemeket kellett számolnom.

Valamilyen ideges érzés támadt rám, örült tenni vágyás, hogy minden ilyen munkát végleg lerázzak, hogy anyámat is megszabadítsam ezektől, s mindenkit, hogy senkinek ne kelljen többé fölösleges rabszolgamunkát végeznie.

A házunk előtt néha többször is, naponta elment egy részeg vagy gyengeelméjű üveges, mindig hallottam értelmetlen kiabálását: „Egylyukú, kétlyukú, háromlyukú szilvalekváros üveg”. Sohasem láttam, hogy valaki vásárolt volna tőle. Ennek az embernek a helyzetét nagyon siralmasnak találtam, úgyhogy mindenáron segíteni akartam neki. Egyszer a kerítésen át gyümölcsöt dobtam neki, hálából közönséges szavakat suttogott. Én, mint egy megszállott elfutottam, és az egész életet sivárnak és örömtelennek találtam. Ugyanez az érzés fogott el mindig, mikor ennek az embernek az egyhangú kiabálását hallottam, míg végül elmaradt. Azt gondoltam, hogy valószínűleg meghalt, és örültem, hogy megszabadult.

*

Ősz lett, és az uraságok a városba költöztek. Az újsághordás is véget ért, és a bátyám már a várható borraivalót számolta, amit majd kapni fog. Ha a számítása bejön, és az én borraivalómat is hozzászámolja, akkor abból kitelik egy szép öltöny.

Ezen a napon természetesen később mentünk, hogy az uraságokkal találkozzunk. Hogy egészen biztos legyek, a bátyám utánam kiabált, hogy ha nem adnak, akkor kérjem határozottan, mert ez nekünk jogosan jár. Ettől a lehetőségtől megijedtem, de aztán megnyugtattam magamat, erre nem lesz szükség, mert ilyen gazdag emberek biztosan adnak valamit. Ennek ellenére az első házba szorongva csöngettem be, és kértem az újságpénzt. Az úr hat koronát számolt a markomba az

újságért és még egyet adott. Örültem, hogy minden olyan simán ment, és a második helyen már nem féltem.

Ott a nagyságos asszony fogadott. Kezet csókoltam neki, hogy készségesebbé tegyem, és kértem a pénzt, de az arcán nem láttam semmi jóakaratot. Földről lefelé végignézett rajtam, és megkérdezte, hogy minden alkalommal én hoztam-e az újságot. Igenlően válaszoltam, mire ő közölte, hogy egyáltalán nem voltak megelégedve, mert az újság mindig későn érkezett. Istenem, ez önnek késő volt, mikor én még félálomban kézbesítettem, olyan időben, mikor ő valószínűleg még aludt. Mérges arcot vágtam, ő megfordult, és azt gondoltam, ezt azért mondja, hogy ne kelljen semmit adni, de én kérni fogom. Hat koronát fizetett, és úgy tett, mintha lerendezett volna.

Én haboztam egy kicsit és megkérdeztem, hogy ennyi jár nekem? Akkor barátságatlanul rám mordult: „Nem tudja, hogy mennyit kapott?” Éreztem, hogy fülig elpirultam, és szégyenkezve, mint egy megvert kutya elkullogtam. Alig tudtam a sírást visszatartani, a torkomat fojtogatta, de előtte nem akartam, viszont mikor a kapun kijöttem, kitört belőlem. Istenem, hogy fognak engem anyám és a bátyám szidni! A gyávaságom miatt gyűlöltem magamat, leültem egy kőre, és lehetetlennek tartottam így hazamenni. Félelmetes percek voltak, amiket ekkor átéltem, tízszer is felálltam, hogy visszamegyek, de nagyon szégyelltem, hogy borralalóért visszamenjek, amiről a nyomorom ellenére le kellett mondanom. Elöntött a remény, hogy majd találok egy koronát és elkezdtem keresni, de ez hiábavalónak bizonyult, ekkor támadt egy ötletem:

Eldugok egy koronát, azután vissza megyek, és azt mondom keveset adott nekem. A pénzt az ingembe dugtam, és megindultam a kapu felé, de ez a bűnös tevékenység bensőmet égette, úgyhogy tervemet nem tudtam végrehajtani.

Nem, a pénz nem maradhat nálam, akkor sokkal bátrabb leszek, gondoltam én, és arra az elhatározásra jutottam, hogy a pénzt elásom addig, amíg vissza nem jövök. Így tettem, de hogy a félelmetes izgalomtól nem lettem beteg mielőtt a nagysága előtt megjelentem, azt még ma is csodálom.

Már messziről láttam ellenszenves arcát. Egy kerti székben ült, kézimunkázott és bizalmatlanul nézett rám. Meghallgatta mondandómat, és méltatlankodva felállt: „Ez hihetetlen! Hisz maga megszámolta!” Ez valóban így volt, és én halálközeli állapotban voltam. A szégyentől megsemmisültem, könnyeim végigfutottak az arcomon, és azt mondtam, hogy én nem tudom, hogyan történt, de nekem egy korona hiányzik. Haragosan bement a házba, kihozta a pénzt, és utánam szólt: „De most már ne jöjjön vissza”.

Egész úton szerencsétlennek éreztem magamat a bűnöm miatt, és a legszívesebben az árokba ugrottam volna, hogy a nyomoromnak véget vessek.

A bátyám élénken mesélte, hogy ő miként járt, egyes helyeken fesztelenül kérni kellett, mert miért ajándékozza nekik, voltak helyek, ahol két-három koronát is adtak szó nélkül.

Én a kalandomról egy árva szót sem szoltam és átadtam a két koronát. A bátyám csipkelődött, hogy valószínűleg, úgy álltam mint egy kuka, és ezért nem adtak többet. Dühösen válaszoltam, hogy hagyjon engem békén. De anyám is az ő

pártját fogta, énvelem nem lehet szót érteni, ez olyan borzasztó, erre kirohantam, és a gyümölcsöskert végéig meg sem álltam, ott egy fa alatt sírva lerogytam. Átöleltem a fát és ismételttem: „Istenem, Istenem miért hagytál el engem.” Láttam a kínnal teli életet és kétségbeesetten kerestem, hogy miért történik mindez velem. Miért vagyok én ilyen tehetetlen, ilyen elátkozott, eddig még nem találtam senkit, aki nálam szerencsétlenebb lett volna. Nekem egyedül nem volt még egy szerencsés percem, és szenvednem kellett, ha nem magamért, akkor valaki másért. Úgy tűnt, hogy lehetetlen így tovább élnem, és kértem Istent, hogy adjon jelet, mit kell tennem, hogy csapásait kikerüljem, de minden hiába, Isten velem szemben kérélethetetlen maradt.

Nem sokkal erre hasonló tragikus élményem volt. Mindenszentek ünnepére anyámnak egy fillére sem volt, és arra gondolt, hogy köt néhány koszorút, amelyeket én majd eladok. Az ilyen árusításokkal kapcsolatban nem voltak jó tapasztalataim, de beláttam az ügy fontosságát, és rögtön készséges voltam. Anyám négy koszorút adott, és nagy reménnyel elküldött. Kedvesen rám mosolygott, gyengéden megölelt, csak az ő kis Lizikéje tud rajta segíteni. Szavai nagyon jólestek nekem, de nem reménykedtem. A város felé mentem, ahol sokan a temetőbe mentek. Azokhoz a sátrakhoz álltam, ahol a koszorúkat árulták. Sok ismerős jött, de ezek elől visszahúzódtam, hogy meg ne lássanak, de mégis észrevettek, és én nagyon szégyelltem magamat, azért, hogy nekem koszorúkat kell árusítani. Csak a vevők nem akartak észrevenni. Mindenki, akinek kínáltam, azt válaszolta, hogy már vett, vagy egyáltalán nem válaszolt. Ez hihetetlen volt, mert a sátrakban egymás után fogytak a koszorúk. Megint kísértett a sorsom, lelkemben feljajdult az elhagyatottságom kétségbeesése; mi van rajtam, hogy engemet, mint egy leprást kerülnek. Már nem féltem az ismerősöktől, kiálltam az utca közepére, és minden járókelőnek kínáltam a koszorúimat, de már túl késő volt, és már senkinek sem kellettek a koszorúim. Nem maradt más hátra, mint hazamenni anélkül, hogy egyet is eladtam volna. Fáradtan elvonszoltam magamat, közben kértem Istent, hogy vegyen magához, mert én semmire sem vagyok jó.

Otthon anyám kétségbeesett kéztördelése, inkább én szenvedtem volna, hogy kerékbe törjenek, csak ezt ne, csak ezt ne!

Anyám legnagyobb szükségében egy liszteszsákot keresett elő, hogy vigyem a szatócshoz eladni. Közben eszembe jutott, hogy elvesztettem a horgolótűmet, amit egy nap múlva az iskolában használni kell.

Megkérdeztem, hogy a pénzből vehetek-e másikat, ekkor anyám nagyon mérges lett, most már látja, hogy belőlem egy használhatatlan valakit nevelt, nővérem igazat adott neki, ezt ő már megmondta. Mehetek, és legjobb volna, ha nem is jönnek vissza. Így minden remény összeomlott bennem, Isten és az emberek elhagytak.

A rá következő időben úgy tűnt nekem, mintha már nem is élnek. Állandóan fáradt voltam, nővérem azonban ezt lustaságnak nevezte. Legszívesebben reggeltől estig feküdtem volna.

Egyszer anyám korán reggel mosni ment, és apám sem volt otthon. Akkor azt gondoltam, hogy ez a legjobb lehetőség itthon maradni és nem felkelni. Hét óra körül nővérem elkezdett kirángatni az ágyból. Én azt válaszoltam, hogy fáradt va-

gyok és nem akarok iskolába menni. Akkor rám támadt, szerette volna tudni, hogy mitől vagyok fáradt; én nem tudok neki hazudni, ő nem tűri a lustaságomat, ha azt hiszem, hogy ő is egy olyan jó bolond, mint anya, akkor nagyon tévedek. És lehúzt a rólam a takarót. Elkezdtem sírni, ettől nagyon dühbe gurult. Többször a számra csapott, és mindig megkérdezte: „Elhallgatsz, nem hallgatsz el?” Természetesen minden ütés után még jobban sírtam. Ezután kirángatott az ágyból, az egész testemet ütötte és olyan volt, mint egy dühöngő fúria. Közben hallgatást követelt, mert ha nem, akkor ő majd megtanít engem hallgatni.

Mire végre abbahagyta az ütlegelést, tele voltam duzzanatokkal, úgy hogy ő is megjéjdt. Hozzám jött, és megkérdezte, hogy gyűlöm-e? Félttem, hogy újra elkezdí, és azt válaszoltam, hogy nem. „Miért hazudsz, látom rajtad. Talán szeretsz?” Erre szintén azt válaszoltam: „Nem”. Mi van akkor, ha se nem szeretsz, se nem gyűlölsz, így kínozott, és ez még az ütlegeknél is rosszabb volt.

Prédikációt tartott nekem, hogy azért nem kedvel, mert úgy vonszolom magamat, mintha semmi élet nem lenne bennem. Ki az ördög látott ilyen gyereket? A legkisebb gyerekek is, ahol alkalmazásban volt, sokkal helyesebbek és életrevalóbbak lennének. Miért nem veszek róluk példát? Addig fog ütni engemet, amíg meg nem változom. Beszédét közönségesnek és borzasztónak találtam. Ekkor tudtam, hogy nővéremet az életben sohasem fogom szeretni. Ráadásul még azt kérte, hogy szófogadásom jeléül csokolj meg, de erre nem voltam képes. Újra dühbe gurult: „Látod, veled nem lehet szépen beszélni, te önfejű, makacs alávalóság, még anyának is megmondom, hogy téged, mint egy kutyát verni kell.” Végül, mert nem mentem iskolába, a nagytakarításnál segítenem kellett neki. Ez volt a kívánt nyugalmam. Ennek ellenére örültem, hogy akaratom ellenére nem kellett megcsókolnom.

*

Télen a bátyám beteg lett, és én irigykedtem rá ezért a szerencséért. Az ágyban szenvedett, és én csodálkoztam, hogy hogyan lehet valakinek ilyen kényelem mellett panasa.

Milyen szívesen vállaltam volna a helyzetét, egész nap a meleg szobában feküdni. Ez volt a leghőbb kívánságom. Egy édes gyógyszerzt kapott, amelyet én még valószínűleg sohasem kóstoltam. A bátyám nem akarta bevenni, és ha senki sem volt jelen, helyette én ittam meg. Amikor csak lehetőségem volt, az ágya körül settenkedtem, hogy adjon nekem egy keveset belőle, és ő szívesen nekem adta volna az egész üveget, hogy kiigyam.

Később a nővérem is megbetegedett, és kórházba került. Anyámmal naponta meglátogattuk, én egész idő alatt arra gondoltam, hogy milyen szép a kórház, olyan jó és szép ott minden. A nővérem sokat sóhajtott és jajgatott, és az apácák minden kívánságát gyengéd babusgatással teljesítették. Milyen szépek és kedvesek voltak ezek a kedves nővérek! Milyen boldog voltam, ha néhány szóval hozzám is fordultak. Mindig arról áradoztam, milyen jó lenne ide jutni, ahol a drága jó nővérek velem törődnének. Én sohasem gyötörném őket, ahogy a nővérem. Én akkor is boldog lennék, ha csak néha megszímogatnának.

Néha anyám egyedül küldött, mert nem volt ideje. A nővérem ilyenkor gúnyosan megkérdezte: „Mért is jössz te be? Te tulajdonképpen nem is szeretsz engem. Vagy sajnálsz engem, hogy mindennap belátogatsz?” Ezek a kérdések kínosak voltak számomra. Mit sajnáljak rajta? Talán az utolsó falatot, amit bevittünk neki, hogy mindannyian a kedvébe járjunk, és mindene meglegyen. Ezért sajnáljam?

Ó, hogy rimázkodtam, hogy épp ilyen beteg legyek! Akkor még nem tudtam, de most már biztosan tudom, hogy tényleg beteg is voltam, de senki nem törődött velem, és én sem gondoltam rá. Az arcom színe olyan sárga volt, hogy az iskolában is feltűnt, és magamat olyan elviselhetetlenül csúnyának tartottam, hogy nem mertem a tükörbe nézni. Hajlottan kezdtem járni, mert gyorsan nőttem, és a gyerekek azzal gúnyoltak, hogy mit keresek én ezen a földön.

Amint a nővérem meggyógyult, a látogatásoknak és gratulációknak vége-hossza nem volt. Anyám, nővérem betegsége alatt úgy szenvedett, hogy mindenki sajnálta érte. Engem is minden lépésnél megállítottak, és megkérdezték, hogy van a nővérem és, amikor meggyógyult, mindenki meglátogatta.

Nővéremnek is sok ismerőse volt a városban, és az egyik vasárnap ezek eljöttek hozzánk. Anyám ez alkalomból két liter tejet vásárolt, „buktákat” sütött, és én arra gondoltam nagy vágygal, milyen jó lenne egy liter tejet egyedül meginni. Már régen vágytam egy pohár langyos, édes tejet kávé nélkül meginni, de erről senkinek sem szóltam, mert ez lehetetlen dolognak látszott. Nekünk hatunknak egy liter tej jutott naponta, amit annyi kávéval kellett hígítani, hogy elég legyen. Most pedig ez a sok tej csak az idegeneké! Mielőtt anyám az uzsonnát elkészítette, a tejesköcsöghöz lopakodtam, és belemártottam egy kiflit, ami az édes folyadékkal vastagon megdagadt. A kiflit olyan mélyen tunkoltam a tejbe, amíg csak belefért, ennél nagyobb élvezet nem volt az életben.

*

Tavasszal a Braun bankigazgató családja foglalta el a villát. Volt egy négyéves kislányuk.

Braun úr azt mondta neki: „Látod, itt egy szép kislány, ő lesz a játszótársad.” Különösen élénk gyerek volt, és én egyáltalán nem vonzódtam e barátság után.

Hamarosan rájöttem, hogy Grélinek sok mesekönyve van, amelyeket én még nem olvastam, és ezért odafönn sokszor meglátogattam. Ha egy kicsit nem figyeltek rám, akkor elővettem néhányat, és elolvastam a fenséges tündérmeséket. A kislány azonban nem szerette, hogy olvasok. Azonnal az anyjához szaladt panaszkodni, hogy én a könyvek miatt jövök hozzá, és nem azért, hogy vele játsszak. A mama nem hagyott békén, és szenvedélyes hangon értésemre adta, Grérikét ne hagyjam unatkozni, és ne okozzak neki bánatot. Mit tudott Gréti a bánatról! Kelletlenül felálltam, és végül értelmetlen komédiákat játszottam, ami neki játékot jelentett és bánatát elűzte.

Papást-mamást játszottunk, ami az ő felfogása szerint szakácsnőt, szobalányt, szárazdajkát jelentett, akiket nekem kellett megjeleníteni. Ezekből a szerepekből neki, a mamának, mindenféle válaszokat kellett adnom.

Én nem fogtam föl, hogy egy szakácsnőnek vagy egy szobalánynak milyen válszokat kell adnia, ezért ezeket ő előre mondta. Így a játék még untatóbbá vált. Ezután a babát ide-oda ráncigáltuk, az volt a gyerek, akinek mi minden jót tanítottunk, a szárazdajkával sétálni küldtük, és a vendégek előtt illedelmes viselkedésre oktattuk. Midig megkönnyebbültem, ha ezek a butaságok véget értek.

Én sohasem szerettem babával játszani; nekem az ilyen játékok mesterkéltnek tűntek, és kisgyerekkoromban nem volt babám, csak az, amit magam készítettem el főzőkanálból és rongyokból.

Ebben az időben Mária nénitől egy valódi drága babát kaptam ajándékba. Egy ideig örültem neki, hogy végre nekem is van babám, de később untatott, és továbbadtam egyik osztálytársnőmnek. Minden vágyam egy karika vagy egy labda volt, aminek értelme van és amivel játszani lehet.

Gréti anyja nyáron elutazott és a lelkekre kötötte, hogy igen sokat játsszak a kicsi lánnyal, és ne hagyjam unatkozni. Hazatérése után egy ezüstforintot fog adni nekem, ha megteszem. Anyámnak is elmondta, aki állandóan a forintra emlékeztetett, ha nem mentem föl.

Most, hogy Grétike mamája elment, többet mertem olvasni. Egészen elmerültem a gyönyörűségekbe, és naphosszat fent voltam. Anyám nagyon örült buzgóságomnak.

De mennyire szégyelltem magamat az anyám előtt, mikor csak egy koronát kaptam, mert a kicsike panaszkodott rám, hogy unalmas volt velem. Anyám arcából kiolvastam, hogy én még játékra sem vagyok alkalmas.

Ebből a pénzből anyám az otthon lévő anyagból ruhát varratott nekem. Ezután sokszor eszembe jutott, bárcsak meg ne kaptam volna ezt a koronát! Ó, milyen kínos emlékek fűződnek ehhez a ruhához! Ez az anyag búzavirág színű volt, és el lehet gondolni, hogy a varrónő egy koronáért milyen mesterdarabot készített belőle. Ennek ellenére meg akarta mutatni művészetét, és nagyon pompásra akarta elkészíteni. A ruhaujjakon és a mellrészen aranyzsinórozást alkalmazott.

Amikor először felvettem, kísértett a gondolat, mi lenne, ha mindig ebben kelene járnom, borzalom. Ordított az ízléstelenségtől. Kértem anyámat, hogy legalább a zsinórokat vegyük le, de ő azon a véleményen volt, hogy amit kifizettünk, azt ki kell használni, és nekem azt úgy kell viselnem, ahogy elkészült.

Mivel külsőmet addig is lehetetlennek találtam, szégyenemben ebben a ruhában nem mertem többé az utcára menni. Istenem, milyen szabása volt! A melle olyan szűk volt, hogy nem tudtam lélegezni, és a betoldás úgy volt kiszabva, hogy hátul hosszabb volt, mint elől.

Sok szomorú tapasztalatom volt, de ez volt a legborzasztóbb, hogy nekem ilyen ruhában az emberek közé kellett mennem.

Grétike mamája úgy tett, mintha a ruha tetszene neki, és dicsérte rajtam. Ettől elkeseredtem. Nekem dicsérheted! A te gyerekekre ilyen „borzalmat” nem aggatnál fel, de rajtam ez is szép! Mintha én nem tudnám, hogy a világon a legszebb a matrózruha, ami kényelmes, elegáns és amiben könnyen lehet mozogni.

A következő napon nagyon korán mentem az iskolába, és belopakodtam a padba, úgy, hogy senki se vegyen észre. Meg sem mertem mozdulni, hogy a feltűnést

elkerüljem. Szerencsétlenségemre ezen a napon kihívtak a táblához. Szégyenkezve és zavart mozgással mentem előre, úgy, hogy a kisasszony különös módon megnézett: „Na mi van veled?” Erre én még zavarodottabb lettem, és éreztem, hogy az arcom természetellenes kifejezést mutatott, a mozgásom nehézkessé vált, mintha a szűk ruhámban dróton rángattak volna. Arcom égett a szégyentől, és minden mozgás fájdalmat okozott.

Ügyetlenül vezettem a krétát ide-oda, és egyáltalán nem tudtam számolni. A kisasszony haragosan rám kiabált: „Ha az eszedet otthon hagytad, menj a helyedre.” Valahogyan visszabukdácsoltam. Minden gyerek rám nézett, és én is azon a véleményen voltam, hogy elvesztettem az eszemet.

Ezt a szégyent egy ilyen rongyért! Ezt még fokozta, hogy a lábaim sem voltak rendben. Az egyik cipőm orra tompább volt, mint a másiké, aki kissé megnézte, rögtön észrevette. Ez okból az egyik lábamat mindig húztam, és ahol lehetett, eldugtam.

Mindenkiről azt gyanítottam, hogy megnézi a lábaimat. Mennyi minden okozhat szenvedést egy gyereknek!

A szegénység nem nyomasztott annyira, még ha nem laktunk is olyan szépen és kényelmesen, mint a többiek, csak az a sok szégyen, amit el kellett viselnem. Nem tudtam már elképzelni, hogy valaha is elnyerjem a természetesség jótevő nyugalalmát, amit egy jól illeszkedő ruha kölcsönöz. Minden mozdulatomat egy meg nem nevezhető szégyenérzés görcsösítette meg.

Egyszer a kis Bittmann-nal sétáltunk, aki a mi helyzetünkről semmit sem tudott, sohasem fedtem fel neki. Akkor megláttam apámat szembejőni, mint mindig, kicsit dülöngélve. Égető vörösség öntötte el arcomat, nem tudtam, hogy kerüljem ki, hogy ne kelljen köszönni, és valószínűleg elsüllyedtem volna, ha a Bitmann megtudja, hogy ez az züllött külsejű, részeges ember az apám. Sohasem voltam biztos benne, hogy hol és mikor fogok vele találkozni, mert a kocsmá az iskola felé vezető úton volt.

Mindig csak szégyen és szégyen, és sohasem az én hibámból! Istenem, mikor lesz ez másképpen. Szüntelenül ezek a gondolatok gyötörtek.

Aztán egy nagy változás küszöbén álltunk. Arról volt szó, hogy nővérem valahol messze álláshoz jut, és mi elhagyjuk apámat. Már nem jártam iskolába, az osztályt sem fejeztem be, és otthon lázasan folytak a titkos előkészületek.

Apám helyett a nővérem hatalma jön – és én nem tudtam mi a jobb. Örüljek-e vagy sem? De ez volt a sorsom...

Záró megjegyzések

Dr. Ferenczi S.

Ennek a gyermektörténetnek a szerencsétlen írónője későbbi leánykorának feljegyzésével foglalkozott az öngyilkossága előtti időszakban. Rokonai szerint a további lapok nem kerültek elő. Mivel lehetőségem volt megismerni őt, legalább emlékezetből rekonstruálni tudom az elveszett kézirat általános jellegét. A szerencsétlenség (ami egy öntudatlan szenvedni akarás is) életének második évtizedében is üldözte a

szenvedőt. A fenti gyerektörténetben említett nővér nem sokkal később férjhez ment egy magas hegyvidékről származó férfihez. Ezáltal az írónőnek lehetősége nyílt arra, hogy elutazzék, még hozzá egy csodálatos tájra. Felejthetetlen marad számomra az a szépség és az a hűség, amivel a vidéket és a természeti jelenségeket leírta. Ezekben a sorokban egy, talán nem jelentéktelen irodalmi pálya kezdetét láttam. A kevésbé szeretetre méltó nővér, és az egyáltalán nem szerethető sógor (aki nyilvánvalóan értelmi fogyatékos volt) megmérgezték a természettől, a művészettől és az irodalomtól már megszépített éveket is, és a család anyagi gondjai minden szellemi fejlődési szándék feladására kényszerítették a fiatal lányt, és kemény munkára egy sivár irodában. Mindezen szerencsétlenségek fölött az édesanya soha el nem múló szeretetének szelíd napsugara őrködött, akinek gyengédsége a társadalmi és személyes nyomor ellenére csodálatot érdemel. Még halványan emlékszem egy szerelmi ügyre, amelyről az írónő – ő maga sem tudja, miért – lemondott, mielőtt az szerencsét vagy legalább percnyi megnyugvást hozhatott volna számára. Ezután következett a sógor öngyilkossága – röviddel utána pedig az ő sokat kínzott életének a vége.

Nem volna nagyon nehéz ennek a tényállásnak egy pszichoanalitikus értelmezési kísérletet adni, de ez csak a már jól ismert pszichológiai összefüggések újbóli megerősítését nyújthatná. Ezért én ezeket a feljegyzéseket, mint emberi dokumentumokat, változatlanul és kommentár nélkül hozom nyilvánosságra. Pszichológusok és szociológusok, tanítók és szülők haszonnal olvashatják.

*A német nyelvű kiadásból fordította:
Martényi Erzsébet*